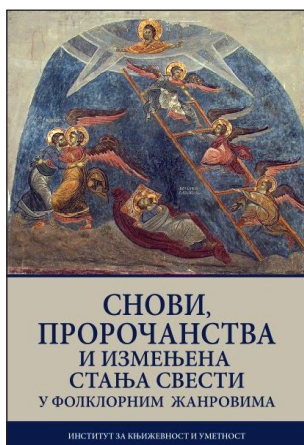

Приказ / Review

Приказ зборника радова *Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима*

Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима. Ур. Смиљана Ђорђевић Белић и Немања Радуловић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2024, 377 стр.

Зборник радова *Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима*, у издању Института за књижевности и уметност, објављен је 2024. године. Проистекао је из округлог стола, кога су уредници Смиљана Ђорђевић Белић и Немања Радуловић организовали у новембру 2022. године с циљем да се подстакне на даља промишљања о овој фасцинантној, али и слабије истраженој теми на пољу фолклористичких проучавања. Доследно тој намери, снови, пророчанства и измењена стања свести овде се не посматрају превасходно као мотиви и важни елементи одређених сижејних склопова у различитим жанровима, на шта су

се претходна фолклористичка истраживања махом усредсређивала, већ се тим темама приступа из свежих углова. Између осталог, разматра се да ли ови елементи имају потенцијал да се обликују кроз жанровски самосвојне структуре, испитује се њихов однос према веровањима на којима су утемељени, сагледавају се везе између мотива, сижеа, целовитих текстова и појединих жанрова с једне стране, и облика званичних, фолклорних и вернакуларних религија с друге стране, а истражује се и улога ових мотива и жанрова у различитим социо-културолошким и политичко-историјским контекстима. Сходно томе, ова публикација доноси једанаест тематски разврстаних, разнородних студија посвећених сновима, пророчанствима и измењеним стањима свести, које се ослањају на шаролику грађу попут класичних фолклорних збирки, архивских и теренских записа, новинских чланака, документаристичке прозе, као и на грађу доступну на интернету.

Зборник отвара рад Зорице Витић, *Апокалиптични снови цара Шакиша* (11–23), у коме се проучава словенска верзија изворно оријенталног пророчког есхатолошког списка *Дванаест снова цара Шакиша*. Осврнувши се на различите теорије о пореклу, времену и месту настанка средњовековних словенских текстова сачуваних у руској и јужнословенској рукописној традицији, заснованих на непознатом оригиналу, ауторка указује на карактеристична места која могу послужити као доказ да се у јужнословенским преписима чувају особености првобитног превода (насталог у периоду између IX и XII века). У прилогу се наводи и свих девет сачуваних јужнословенских преписа (од којих су осам српске редакције), из чега се изводи закључак да су управо захваљујући српским рукописним зборницима мешовитог, готово увек апокрифног садржаја, најстарији словенски преводи опстали до наших дана.

Дејан Илић своју студију под називом *Пророчанства и снови у епским песмама Петрановићеве и Кашиковићеве збирке* (25–70) заснива на досад слабије истраженим епским песмама из поствуковских деветнаестовековних корпуса, које су настале на просторима Босне и Херцеговине. Пророчанства, знамења, књиге староставне, директни и симболични снови проучавају се са становишта поетике епске песме. Посебна пажња посвећена је структурним и стилским одликама песама Петрановићеве и Кашиковићеве збирке у којима се јављају поменути мотиви, али и структурним улогама различитих типова пророчанства. Истичући поступке растварања традиционалних епских схема, механичке употребе формула, као и мотивске, тематске и сижерне контаминације у песмама из анализираних корпуса, аутор указује на иновације и варирања епске традиције (оличене у вуковској епици), које, супротно очекивањима, види као потврду виталности традиције, узевши у обзир чињеницу да оне суштински не нарушавају матрицу усменог епског певања.

Српска и староенглеска епика сагледане су у компаративном кључу у прилогу Данијеле Лекић (*Пророчанства о пропасти и епски тон. Неке могуће паралеле између српске и староенглеске епике*, 71–102). Ауторка поменутој тематици прилази из угла теорије формуле, притом наглашавајући повлашћену позицију певача и публике у пророчанствима о пропасти, која проистиче из тога што им је исход догађаја, који подразумева обистињавање пророчанства, већ познат. Настојећи да испита опште одлике и значај пророчанстава о пропасти у староенглеском епу *Беовулфу*, односно у српској народној поезији, усредсређује се на композициони мотив пророчког сна, анализира стиховне формуле, пророчке животиње, као и наративне технике попут антиципације и дигресије, што је наводи на закључак да се управо у

пророчанствима може разоткрити сродност између наизглед удаљених традиција.

У наредној студији Бранко Златковић испитује како се епска и митска биографија Карађорђа Петровића обликују кроз усмену и документаристичку грађу (*Вожд Карађорђе Петровић – снови, пророчанства и измењена стања свести*, 103–122). Пратећи хронолошки след Вождовог живота, аутор систематизује и анализира мотиве предсказујућих пророчанстава и снова који се везују за Карађорђево рођење, потом за његову предодређеност да постане предводник српског народа у борби за ослобођење (што се, између осталог, огледа у његовој далековидости и прозорљивости), и коначно, предсказања која најављују Вождову смрт. Осврће се и на језиве казне које, тумачене у контексту проклетства, сустижу виновнике одговорне за Карађорђеву трагичну погибију.

Следи прилог Марине Младеновић Митровић (*Визије грешника и праведника на оном свету у српским народним приповеткама*, 123–149), који је посвећен есхатолошким мотивима и визијама оног света у српској усменој прози (у народној приповеци, односно бајци и легендарној причи). Истиче се да визије које се јављају у српским варијантама, захваљујући стабилности мотива и специфичности визуелних представа, одступају од оних које су описане у међународном индексу типова, а жанровска припадност одређене варијанте сагледава се у контексту њене конкретизације и морала који је у њој присутан. Како ауторка показује, кроз слике грешника и праведника на другом свету, у којима се хришћанска симболика преплиће са елементима традиционалне културе, просијавају и различите архаичне представе о загробном животу.

Пророчанствима као изузетно виталном, али до сада недовољно осветљеном елементу градског фолклора Немања Радуловић приступа из шире дијахронијске перспективе (*Пророчанства и градски фолклор*, 151–193). С полазиштем у дневницима, мемоарима и штампаним публикацијама које обухватају период од четрдесетих година XIX века до Другог светског рата, на примеру фолклора Београда, промишља се однос градског и традиционалног, однос пророчанстава према савременој науци, као и однос званичног говора према пророчанствима (која се овде посматрају не само као тема одређеног жанра, већ и као засебан жанр градског фолклора). Насупрот заступљеној тенденцији да се у градском фолклору види процес детрадиционализације, десакрализације и рашчаравања света, овде се проблематизује једноставан дихотомијски модел према коме се прави стриктна подела између традиционалног (зачараног) и савременог (рашчараног) света,

а уједно се аргументује за увођење тространог модела у коме ће нова алтернативна веровања чинити трећи члан.

Профетички дискурс, узет у ширем смислу као говор о будућности, сагледава се у светлу веома актуелних проучавања постхуманизма у студији Лидије Делић (*Говор о будућности – између маште, науке и манипулације. Постхуманистичка предвиђања*, 195–236). Апокалиптични и утопијски наративни модели разматрају се на фону савремених медијских презентација догађаја који очекују човечанство у непосредној или далекој будућности, при чему се указује на нове есхатолошке сценарије које је изнедрила нова стварност, као и на модификације које је донело ново технолошко и медијско окружење, а које су у сагласју са вечитом људском тежњом да се трансцендира смрт. У раду се потцртава подложност профетичких дискурса манипулацијама политичке, идеолошке, економске или психолошке природе, у складу са интересима појединаца на позицијама моћи који контролишу дисеминацију информација.

Последњу целину у зборнику чине студије које се баве измењеним стањима свести. Данијела Петковић поменутој теми прилази из угла јужнословенских епских песама и руских биљина, с тежиштем на мотивима привременог духовног и менталног одсуства јунака индикованог сном, пијанством, шаманским трансом и омађијаношћу (*Измењено стање свести јунака јужнословенских епских песама и руских биљина*, 237–268). У раду се анализирају формуле које се везују за измењена стања свести, као и утицаји таквих (међу)стања на реакције и поступке јунака, који могу варирати од различитих ступњева пасивности до појачане активности, између осталог манифестоване у екстази и премештању његове свести у домен наднаправног.

Визије и наратије о „паранормалним” искуствима (астрална пројекција и искуства блиске смрти) Смиљана Ђорђевић Белић разматра у контексту саодноса комплексног феномена њу ејца и фолклорне религије (*Визије, снови и стицање тајног знања: фолклорна религиозност и њу ејц у индивидуалном менталном простору*, 269–313). Истраживање се ослања на разговоре са саговорником из околине Књажевца који истовремено поседује сасвим посебна знања везана за демонолошке аспекте традицијске културе, као и знања која ауторка смешта у домен њу ејц спиритуалности. Ова студија доноси преглед досадашњих проучавања њу ејца, с посебним освртом на његове особености у посткомунистичким друштвима, које су неопходне за разумевање његове тренутне позиције у Србији. Посебна пажња посвећена је и структурно-мотивским особеностима наратије о сновима, визионарском искуству и астралној пројекцији.

Окосницу истраживања Данијеле Поповић Николић чине стратегије наративног обликовања специфичних менталних и емоционалних искустава (сан, илузије, халуцинације, дереализације, поремећена спацијално-темпорална оријентација и сл.), које се овде изучавају на темељу демонолошко-митолошких предања забележених на територији јужне и југоисточне Србије (*Измењена стања свести у записима демонолошких предања са југа Србије*, 315–347). У раду се указује на могућност типологизације измењене свести у зависности од врсте демонског бића које наступа као актер предања (посебно када је реч о мори, омајама и демонској свадби), при чему ауторка истиче да је типологизација условно применљива уколико се жанр предања посматра као целина.

Зборник затвара прилог Ане Милинковић (*Од страха до смеха – измењена стања свести у хумористичним причама из живота*, 349–372), заснован на теренским истраживањима и интервјуима спроведеним у периоду од 2019. до 2023. године у месту Рибаре (Расински округ). Мотиви измењених стања свести посматрају се кроз призму дезинтеграције жанровских законитости демонолошко-митолошког предања, до којих долази услед уплитања хумористичких елемената у исказе приповедача, што подразумева мењање наративних стратегија рационализацијом, релативизацијом и ублажавањем описа сусрета са натприродним бићима. То јасно илуструје како однос приповедача према садржају демонолошког предања, односно његово дистанцирање од изреченог, доводи до нарушавања поетичких законитости и контаминација овог жанра, који се тиме приближава хумористичним прозним наративима из живота.

Објављивањем зборника *Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима* несумњиво је дат драгоцен допринос проучавању тема које се налазе у фокусу ове публикације. Његов вишеструки значај огледа се у разноврсности окупљених студија, грађе на којима су оне засноване, али и у примењеној методологији, тежиштима и новим угловима из којих се та грађа сагледава, што отвара пут за будућа истраживања ових фасцинантних тема.

Бојана Максимовић / Bojana Maksimović
Филолошки факултет Универзитета у Београду /
Faculty of Philology, University of Belgrade
E-mail: bojanammaksimovic@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-4298-7508>

Примљено/Received: 13. 11. 2025.
Прихваћено/Accepted: 17. 11. 2025.